

ИСТОРИЈСКИ ЗАПИСИ

ОРГАН ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА И ИСТОРИЈСКОГ ДРУШТВА НРЦГ

Година XV

Титоград, 1962.

Књ. XIX, св. 3—4

Др Глигор Станојевић

ЦРНОГОРСКА И БРДСКА ПЛЕМЕНА У ВРИЈЕМЕ АУСТРИЈСКО-РУСКОГ РАТА ПРОТИВ ТУРСКЕ (1735—1739)

Пожаревачким миром 1718. Аустрија је први пут, у својим тежњама да се прошири у правцу Балкана, закорачила преко Саве и Дунава. Сјеверна Србија прешла је испод турске под аустријску власт. Тако је Аустрија у овом кратком периоду од Пожаревачког до Београдског мира 1739. постала одлучујућа сила у рјешавању источног питања. Наш народ под турском влашћу видио је у продирању Аустрије на Балкан ослобођење од Турака. Зато, када је поново дошло до рата између Турске и савезника Русије и Аустрије, добар дио нашег народа под турском влашћу ангажовао се на страни хришћанских сила. У томе су се нарочито истицали погранични крајеви према дијелу Србије под аустријском влашћу. О учешћу црногорских и брдских племена у овој рату није писано. Нешто је узгредно казано о учешћу Брђана, док се за Црногорце сматрало да под утицајем Млечана нијесу учествовали у овој рату.¹

Политика Венеције последице Пожаревачког мира заснивала се на очувању добрих односа са султаном и избјегавању свих сукоба с Цариградом. Турска није више представљала никакву опасност за Републику, док је ширење Аустрије на Балкану директно угрожавало млетачке интересе у овом дијелу свијета. Зато су Млечани били одлучно против продирања Аустрије на Балкан, те према томе и против учешћа наших народа на страни Аустријанаца у овој рату. Венеција је Црну Гору некако увијек сматрала својом интересном сфером, али Република никада није намјеравала да прошири своју власт над Црном Гором. У Венецији већ се из искуства знало да ангажовање Црногораца у рату на страни неке хришћанске силе против Турске знатно утиче на држање млетачких поданика у Боки и сусједних турских поданика.

¹ Ј. Томић, О Арнаутима у старој Србији и Санцаку, Београд 1913, с. 56.

Црна Гора, по свом географском положају и ратоборности, била је најпогоднија база за покретање антитурског отпора покорених народа на Балкану. У овом рату Аустрија није упућивала посебне изасланике у Црну Гору. Бечки двор је настојао да подигне на устанак народ у оним крајевима под турском влашћу који су лежали на правцу продирања аустријских армија. Пошто се Црна Гора није налазила на том правцу, то ни учешће Црногораца у овом рату није директно зависило од операција аустријске војске. Црногорци користе овај рат да појачају своје четничке акције против Турака. Међутим, брдска племена се директно ангажују у борби на позив Аустријанаца.

Четовања Црногораца још за живота владике Данила узимају све шире размјере. Од црногорског четовања није била поштеђена ни Бока Которска. Послије Пожаревачког мира млетачко-црногорски односи постају хладнији. Владика Данило је све више нерасположен према Републици, од које је очекивао помоћ у даљој борби против Турака. У Венецији владика је уписан на црну листу инквизитора и о њему се ништа добро не мисли. Када је почетком 1735. умро владика Данило, Сенат је одмах дао инструкције которском провидуру да утиче на новог црногорског владика. У упутству се наводи: „Пошто је умро цетињски владика Данило и наслиједио га синовац, биће добро уложено ваше настојање да га учините што више расположеног према државном имену“.²

Нови црногорски владика Сава остао је до краја живота велики пријатељ Венеције. Већ крајем 1736, приликом доласка у Котор новог провидура, Марка Тревизона, Сава изражава оданост Венецији. Владика пише провидуру: „Радујемо се и веселимо вашем дошаствију на ове банде како нашем сунцу огријану које не вазда грије“.³ И владика Сава се до краја живота гријао на потамњелом сунцу млетачког крилатог лава.

Истина, владика Сава је имао исту концепцију о својој улози у политичком животу Црне Горе као и његов претходник и стриц Данило, да су црногорске владике „овојзи крајини вазда били глава и биће“, и да је Црна Гора његова држава.⁴ Али у пракси владика Сава никада није знао да оствари ту идеју.

Ако су владика Сава и један дио црногорских главара били за одржавање добрих сусједских односа са Венецијом, већи дио Црногораца био је непријатељски расположен према Републици, због тога што је млетачки Сенат укинуо плате црногорским главарима. Црногорци нападају и плијене млетачке поданике, што тешко погађа недужно становништво у Боки. Али ни Бокелји нијесу остајали дужни Црногорцима. Гувернадур Вукадин Вуко-

² Archivio di Stato di Venezia (A. S. V.), Senato rettori R. 112. 3 marzo 1735 in Pregadi. Al prov. extraord. di Cattaro.

³ Јефто Миловић, Зборник докумената из историје Црне Горе, Цетиње 1956, с. 107.

⁴ Исто, с. 126.

тић жалио се которском провидуру Вићенцу Дони „да ми не шаљемо никога на принципе људе, а исти преведрога принципа подложници, речени Ришњани, доста су нам учинили зла и срамоте“.⁵

Црногорско четовање било је углавном уперено против Турака, али је погађало и хришћанско становништво под њиховом влашћу. Четовање је било начин борбе против непријатеља и често израз животне нужде. Да Црногорци четовањем на турској територији нијесу у тешким тренуцима налазили средства за живот, онда би морали узајамно да се уништавају. Није то било обично друмско разбојништво, каквог је било доста у турско доба. У народу се о четовању формирало мишљење као о јуначком дјелу. Има у томе нечег од оног познатог средњовјековног витештва — да за све оно што се може набавити оружјем не вриједи проливати зној. За Турке, Млечане или Дубровчане Црногорци су били обични отимачи, јер су угрожавали безбједност трговине и имовину њихових поданика. То су била два супротна погледа, али исто тако и двије супротне друштвене нужности. Црногорци су се борили против националног и социјалног поробљавања од стране Турака онако како су најбоље могли да нанесу ударце непријатељу. У условима племенског друштва четовање је било једини могући начин борбе против Турака. Што су од црногорског четовања страдали и хришћани, турски поданици, то је сасвим разумљиво. Доста пута у акцијама није се имало времена да се мисли ко је хришћанин а ко Турчин. За муслиманску рају није било поштеде. С њом се поступало исто као са турском феудалном класом. Свако ко је био муслиманин сметран је за непријатеља. И муслимани су исто тако гледали на Црногорце. Тако се национална супротност заоштравала вјерском до те мјере да се на класну припадност уопште није мислило. За Црногорце у ово доба непријатељ је био сваки муслиманин без обзира на његов друштвени положај. Обрнуто, за муслимане сваки Црногорац је био разбојник и убојица.

Још прије уласка Русије и Аустрије у рат против Турске, црногорска четовања узела су такве размјере да су се многи Турци још у љето 1735. тужили Порти на Црногорце и тражили да се казне. Опасност од турског напада била је толика да Црногорци сазваше збор и ријешеше да понуде нешто новца Турцима.⁶ Опасност од напада није прошла ни у јесен, али све се завршило једним мањим нападом Турака на село Штитаре. У сукобу је било обостраних жртава.⁷ Колико су црногорска четовања била узела маха види се и из чињенице да је босански намјесник Али-паша, средином новембра 1735, издао бурунтију командан-

⁵ Исто, с. 104.

⁶ Ј. Томић, Подаци о сукобима и мирењу Бокеља, Црногораца и турских поданика год. 1735—1766. Споменик 72. Београд 1931, с. 13.

⁷ Исто, с. 14.

тима Требиња, којом се наређује да се Црногорци спријече да наносе штету становништву под њиховом влашћу.⁸ Црногорци су били свјесни чињенице да се налазе у сукобу с Турцима. То је тачно казао црногорски сердар Вуко Станишић почетком септембра 1736. у писму которском провидуру: „Разумјећете да смо ми с Турцима у крви оволико годинах“.⁹ Тако, када је избио рат између Русије и Турске, Црногорци су се налазили у ратном стању против Турака. Рат Русије и касније Аустрије против Турске могао је само олакшати борбу Црногораца против Турака кроз четовање. И Црногорци ће стварно појачати своје четничке акције кроз Херцеговину.

Избијањем рата Венеција је као неутрална држава доведена у незгодан положај. Република је хтјела да очува неутралност и да се ничим не замјери зараћеним странама, а нарочито Турској. Рат је погодио млечачку увозну и извозну трговину из Босне и Херцеговине. Млечани су највише страховали да њихови поданици православне вјероисповијести не узму учешћа у покрету хришћанског становништва под турском влашћу и тиме даду формално право Турцима да оптуже Републику за мијешање у сукоб. Када је у јесен 1735. избио рат између Русије и Турске, Млечанима је било јасно да ће православно становништво под турском влашћу узети учешће у рату, нарочито Црногорци, који су се већ налазили у непријатељству с Турцима.¹⁰

Улазак Русије у рат против Турске довео је Аустрију у незгодан положај. Уговором између Аустрије и Русије од 6. августа 1726. утврђена је подјела турских територија на Балкану између два савезничка двора. Аустрија је била обавезна да у случају руско-турског рата помогне Русију знатним снагама.¹¹ Аустрија је објавила рат Турској тек 14. јула 1737. Српски народ под турском влашћу са задовољством је примио вијест о уласку Аустрије у рат.

Још прије објаве рата, почетком марта 1736, одржан је састанак духовних и свјетовних главара јужне Србије. На састанку је ријешено да ће у случају рата Аустрије против Турске сви прићи на аустријску страну и поћићи народ на устанак. Осмог марта 1737. главари су дали писмену изјаву аустријском команданту у Београду да ће се прикључити Аустрији ако цар објави рат Турској.¹² До активног учешћа српског народа у Старој Србији у рату против Турске дошло је тек када је аустријска војска подрла у том правцу.

⁸ Адем Ханџић, Босански намјесник Хеким-оглу Али-паша. Прилози за оријенталну филологију и историју југословенских народа под турском владавином, књ. V, Сарајево 1955, с. 147—148. У нап. 63.

⁹ Ј. Миловић, Зборник, с. 106.

¹⁰ A. S. V. Prov. estraord. à Cattaro f. 681. Castelnuovo 13 decembre 1735.

¹¹ М. Костић, Устанак Срба и Арбанаса у Ст. Србији против Турака 1737—1739. и сеобе у Угарску, Гл. Скопског научног друштва, књ. VII—VIII, Скопље 1930, с. 208.

¹² Исто, с. 210.

До уласка Аустрије у рат против Турске само су Црногорци својим четничким акцијама кроз Херцеговину наносили штете и губитке Турцима. Крајем 1735. за скадарског пашу постављен је Махмуд из Ђаковице.¹³ Послије неколико недеља боравка у Скадру, гдје није био добро примљен, Махмуд се вратио у Ђаковицу с намјером да попуни војску до 8.000 људи.¹⁴ Иначе, у Албанији се вршила мобилизација људства за фронт према Русима.

Чим је у сусједне крајеве Црне Горе стигла вијест о почетку руско-турског непријатељства, Турци и Херцеговци су били увјерени да ће Руси подстаћи православно становништво на борбу. Одмах су предузете мјере предострожности. У Никшићу су довучена три топа. У Требињу је ухапшен један калуђер под сумњом да је носио писма владици Сави. Пошто код калуђера није ништа пронађено, пуштен је тек на јемство неких Требињаца.¹⁵ Средином марта 1736. босански везир Али-паша издао је бурунтију готово свим турским командантима Херцеговине против хајдука и свих других који ремете мир.¹⁶

Осим тога, Турци у Херцеговини заводе систем јемчења за угледније хришћанске старјешине. Незадовољство народа појачало се због завођења ванредних дажбина. Новац добијен намећањем тих пореза био је намијењен за регрутовање људства. Свако ко ступи у војску добијао је по 30 цекина. Све те трошкове имао је да сноси народ.¹⁷

Оно што је Турцима у Херцеговини задавало највише бриге били су Црногорци. Њихови чести препади уносили су неред, немир и несигурност међу народ Херцеговине. Куће турских бегова у Херцеговини постале су мете црногорских чета. Да би се заштитили од црногорског четовања, Турци су организовали по селима сталне ноћне страже, а у насељима најближим Црној Гори постављени су пандури.

Званично обавјештење о руско-турском рату примљено је у Херцеговини тек 25. маја 1736. када је један курир стигао у Требиње. Турци тада предузеше још оштрије мјере предострожности према православној становници. Командант Требиња наредио је да се сва стока села Зубаца претјера преко Требишњице као „залог вјерности“. Око 260 наоружаних људи постављено је на разна мјеста као ванредне страже. Погранична села под турском влашћу према Боки и Црној Гори морала су да предаду таоце. Ускоро је у Требиње стигао један капици, који је наредио да се уреди опкопни канал око града. Затим је капици продужио за Никшић са задатком да утврди град.

¹³ A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 575. Zara li 17 novembre 1735.

¹⁴ Isto, Zara 25 marzo 1736.

¹⁵ A. S. V. Prov. estraord. à Cattaro f. 681 Castelnuovo 4 febbraio 1736.

¹⁶ Адем Ханџић, н. д., с. 147—148. у нап. 63. ✓

¹⁷ A. S. V. Prov. estraord. à Cattaro f. 681. Cattaro 25 marzo 1736.

Све ове мјере предострожности предузете су с циљем да се спријечи устанак православног живља у Херцеговини и онемогуће црногорска четовања. Турци су сумњали да су на Цетиње већ стигли руски емисари. Било је тачно да је неки калуђер дошао у Мајине код владике Саве. О овом калуђеру интересовали су се и Млечани, страхујући да се православни у Боки не придруже Црногорцима.¹⁸

И поред свих ових мјера Турци нијесу могли спријечити упаде Црногораца у Херцеговину. Црногорци су нападали и плијенили и кроз Боку. Средином јуна 1736. једна група Црногораца напала је село Камено у Боки и заплијенила 700 грла ситне стоке.¹⁹ У ово вријеме улцињски гусари појачавају своје акције према Боки. Тако је становништво Боке страдало од Турака и Црногораца.

Крајем јуна 1736. Црногорци заплијенише према Никшићу 4.000 грла стоке. Турци организоваше потјеру и преотеше плијен. У сукобу је погинуло неколико Црногораца.²⁰ У овом нападу на Турке учествовало је и 19 млетачких поданика са Брајића.²¹ Сенат је наредио генералном провидуру да спријечи млетачке поданике да се друже с Црногорцима, што би могло изазвати Турке.²²

Генерални провидур Данијел Долфин дошао је у Котор и позвао све старјешине села у Боки, као и неке црногорске главаре. Позиву се одазваше сви осим Кривошијана. Све присутне старјешине заклезаше се да неће нападати Турке, док се Црногорци заклетвом обавезаше да неће наносити штете млетачким поданицима. Овом приликом провидур Долфин обдарио је владика Саву, сердара и гувернадура, увјерен да ће то утицати на њих да обуздају Црногорце да не нападају млетачку територију.²³

Кривошијани, погранична општина под млетачком влашћу, али далеко од стварног домаћаја Млечана, чешће су заједно с Црногорцима или сами плијенили кроз Херцеговину. Млечани, да се због испада својих поданика не компромитују пред Турцима, предузеше бруталне мјере против Кривошијана. Крајем 1736. млетачка војска је запалила 20 кућа у Кривошијама и ухапсила 11 људи, од којих су седморица послје неколико дана ослобођени. Осим тога, Млечани предузеше мјере за војно јачање својих градова у Далмацији и Боки.²⁴ И поред оваквих мјера Млечани нијесу могли спријечити један дио својих поданика да се не мијешају у турско-црногорски сукоб. Тежња Млечана да ути-

¹⁸ Isto, Cattaro 19 giugno 1736.

¹⁹ J. Томић, Споменик 72, с. 17.

²⁰ Исто, с. 16.

²¹ A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 575. Cattaro 20 luglio 1736.

²² A. S. V. Sen. rett. R. 113. 14 luglio 1736 in Pregadi.

²³ A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 575. Cattaro 20 luglio 1736.

²⁴ Исто, Di galera acque di Budua 12 agosto 1736.

чу на Црногорце да не плијене њихове поданике била је узалудна.

Црногорци су систематски плијенили све караване који су долазили у Рисан или Херцег-Нови. Трговачки путеви од Боке ка унутрашњости били су под потпуном контролом Црногораца. То је тешко погађало бокељске трговце, нарочито Ришњане, који су трговали стоком. У октобру 1736. Ришњани се обратише которском провидуру с молбом да их заштити од Црногораца. Ришњани се жале како су им Црногорци, „шудити турски“, блокирали све путеве „и затворили су нас у овај студени камен, те нам је дошло помријети од глади“. Уз молбу Ришњани су приложили списак стоке коју су им Црногорци заплијенили. По овоме списку, Црногорци су отели Ришњанима 15.000 грла ситне и 2.000 грла крупне стоке.²⁵

Напади Црногораца били су уперени против Турака у Херцеговини. Стотине и хиљаде Црногораца, добро организованих, упадало је у Херцеговину у свако годишње доба. Црногорци нијесу само плијенили стоку по планинама и пасиштима, него су нападали већа и мања насеља у Херцеговини. Крајем октобра 1736. пронијела се вијест да ће Црногорци напасти Зупце. Херцеговачки паша „послао је Зупцима праха и олова и послао је стотину Турака“ у помоћ.²⁶ Тако су Црногорци, својим четничким акцијама кроз Херцеговину, ангажовали један дио турских снага, које су могле бити употријебљене против Руса или касније Аустријанаца.

Турци су предузимали низ мјера да се заштите од црногорског четовања. Многи турски поданици у Херцеговини, нарочито православни, били су црногорски јатаци, што је Турцима било познато. Средином фебруара 1737. босански везир Али-паша наредио је кадијама: Пљеваља, Гацка, Љубиња и Невесиња да похapse сва сумњива лица због тога што су хајдуци починили велике штете.²⁷ Ти „хајдуци“ су били углавном Црногорци. Овим су Турци фактички признали да су немоћни да се заштите од Црногораца.

Црногорска четовања изазвала су такво психолошко стање код Турака да су се и они одавали пљачки. Средином фебруара 1737. неки трговци из Рисна купили су стоку у Турској, али им Турци отеше 2.200 грла стоке. Которски провидур протествовао је због ове пљачке код босанског везира, који одмах упути једног агу да извиди ствар. Ришњани дадоше аги 54 цекина, да би бар нешто добили од заплијењене стоке. Изгледа да су Турци заплијенили ову стоку због тога што је био забрањен извоз свих на-

²⁵ Државни архив Котор, Политичко-управни архив, књ. 56 (— ДАК. ПУА) Из Рисна октобра 1736. и списак од 10. августа.

²⁶ Исто, из писма млетачког повјереника Николе Кецојевића из Херцег-Новог од почетка новембра 1736.

²⁷ Адем Ханџић, н. д., с. 152, у нап. 78.

мирница из Босне и Херцеговине у млетачке крајеве. Дубровчани су били изузети од ове забране.²⁸

Брдска племена ступише касније у акцију него Црногорци. И она прво почеше са четовањем око турских градова. Међу првима били су Кучи, који средином децембра 1736. заплијенише, близу Подгорице, велики број стоке, власништво Турака.²⁹ Међутим, брдска племена везала су своју борбу против Турака за аустријско надирање према Санџаку. Аустрија, још прије уласка у рат против Турске, припремала је српски народ под турском влашћу на устанак. Већ у прољеће 1737. патријарх Арсеније IV Јовановић-Шакабента водио је тајне преговоре са бечким двором преко темишварског епископа Николе Димитријевића, који је због тога лично ишао у Беч. Такође, охридски архиепископ Јоасаф ступио је у преговоре с Аустријанцима преко скопског надбискупа.³⁰

Надбискуп Сума, због својих веза с Аустријанцима, морао је већ 1736. да бјежи из своје дијецезе и са 300 људи прешао је у Угарску.³¹ Када је прешао Аустријанцима, Сума је постао Београдски надбискуп. Са тог положаја живо је агитовао међу католичким становништвом своје дијецезе да се бори против Турака.³²

На ове понуде народних главара, Дворски ратни савјет је 24. и 27. априла 1737. наредио пуковнику Шнеперу у Јагодини да Арбанасе побуни против Турака. Харамбаша српске милиције Радић Ракетић понудио се аустријском команданту да понесе писма међу брдска племена и подигне на устанак: Васојевиће, Братоножиће, Куче, Пипере, Ровце, Бјелопавлиће, Пјешивце и Лутовце.³³ Мало касније, 15. јуна 1737, цар Карло VI издао је манифест хришћанима на Балкану да је као руски савезник ушао у рат против Турске и позвао их на устанак.³⁴

Аустријска војска започела је успјешно ратне операције против Турске. Фелдмаршал Секендорф из логора код Параћина, 19. јула 1737, издао је проглас српском народу. Поводом ранијег царског манифеста и овог позива, кренуо је пећки патријарх Арсеније с главарима: Васојевића, Куча, Пипера, Братоножића, Хота, Васојевића и Груда у аустријски главни штаб у село Тешницу код Ниша, камо је стигао 24. јула. Кучки војвода Радоња Петровић поднио је у име брдских племена опширни меморандум фелдмаршалу Секендорфу о заједничким акцијама против Турака. Војвода Радоња напомиње да Брђани не плаћају харач

²⁸ A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 575. Zara li 25 febraro 1737.

²⁹ Ј. Томић, Споменик 72, с. 20.

³⁰ М. Костић, н. д., с. 209.

³¹ М. Премроу, Католички надбискупи у Скопљу, Гласник СК. науч. др. књ. I, Скопље 1926, с. 332.

³² A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 576. Zara 20 agosto 1737.

³³ М. Костић, н. д. с. 211.

³⁴ Исто, с. 212.

Турцима, него примају плате од Млечана и као војници се боре против Турака. Зато моли да и даље под Аустријом остану као плаћеници. Кучки војвода, у име брдских племена, обећаје да ће за Аустријанце мобилисати око 1.500 људи. У случају мира, ако се њихови крајеви не ослободе, да их цар прими у поданство, односно да се преселе у аустријске земље.³⁵

Пошто се вратио из главног аустријског штаба, Турци су затворили патријарха Арсенија, али њему полази за руком да 8. августа 1737. побјегне из затвора и склони се у Васојевиће.³⁶

Одмах по бјекству из затвора, патријарх Арсеније обратио се црногорском сердару попу Вуку Станишићу једним писмом којим позива Црногорце на устанак. Патријарх каже да је и раније намјеравао да пише попу Вуку, али није имао по коме да му упути писмо. Арсеније пише: „Чудим се због вас и због цијеле Црне Горе, да када је земља у највећем миру, ви ратујете против непријатеља хришћанске вјере, а сада сте мирни и без гласа.“ Даље патријарх наставља: „Сва се земља подигла и ратује“, откад је руска царица ушла у рат против Турске. „Такође, ове године царско римско величанство повело је војску против султана и освојило је тврђаве: Ниш, Видин и Нови Пазар и у цијелој Босни цар је остао побједник, освајајући градове и вјерујем да сте о свему овоме такве вијести и са стране мора чули.

Свим горњим Брђанима стигла је царска заповијест да се сва Брда сједине и да притекну у помоћ царској војсци. И ево, скупљају се и окупили су се сви Брђани и данас или најдаље сјутра хоће да се сретну и уједине са царском војском и гдје нађу да је корисно и згодно, напашће (Турке). Има их много и велики су царски корпуси: један према Нишу, други на Видину, а трећи на Косову и у Новом Пазару и три корпуса у Босни.“³⁷

Позив патријарха Арсенија није имао никаквог утицаја на Црногорце. Патријарх се дао на организовање устанка и у оним ордским крајевима гдје су постојали услови за дизање устанка. Када је аустријска војска заузела Нови Пазар, патријарх је с устаничком војском од 3.000 Брђана стигао пред Нови Пазар 25. августа и затекао град пуст, пошто су га Аустријанци дан раније напустили. Патријарх Арсеније, из страха од Турака, напустио је устанике и са многобројном пратњом кренуо за аустријском војском. С њим је пошло и неколико брдских главара, док се остали вратише кућама. Турци лако распршише деморалисане устанике око Новог Пазара. Кучи и Васојевићи оплијенише и попалише Бихор.³⁸ У Дубровнику се пронијела вијест да је устало

³⁵ Исто, с. 213—214.

³⁶ Исто, с. 215.

³⁷ A. S. V. Prov. estraord. à Cattaro f. 681. Cattaro 11 settembre 1737. Прилог патријарховог писма. Innaza 11 agosto 1737 вјероватно по старом. Није јасно гдје се налази ова Инаца. Можда је ово Ђунишка ријека код Ђуниса. Годишњица Н. Чушића, књ. VII, с. 285.

³⁸ М. Костић, н. д., с. 219—220.

20.000 Климената и да се повезују с Црногорцима. „Каже се да су сада загосподарили градом Нови Пазар, мјестом доста богатим и трговачким у Србији, и да су развили руске заставе.“³⁹ Ова вијест, иако није била тачна, показује психолошко врење у овим догађајима.

О свим овим догађајима кучки војвода Радоња извијестио је Млечане и црногорског владика Саву Петровића. У писму Болици Радоња каже како аустријска војска надире из три правца у Турску и да је добио писмени позив од Аустријанаца да устане против Турака.⁴⁰ Писмо упућено владици Сави много је садржајније. Војвода пише владици „како је патријарх утекао код цара и ћесарева војска напредује кроз царску земљу као бујица. . . За мене су још дошли носиоци (писама) из логора господе ћесароваца и од господина патријарха и ми, ако нас здравље послужи, упутићемо се тамо и ускоро ће се сазнати оно што ће се догодити.“⁴¹

Али догодило се оно најгоре. Војвода Радоња са пет људи пошао је у Ниш, гдје се задржао неколико дана, а онда се вратио назад. На повратку се разболио. Са самртничког кревета из Старог Влаха, војвода Радоња пише Николи Болици у Котор и препоручује му свог нејаког сина Илију. Такође и Илија се обраћа Болици, истичући своју потпуну вјерност Републици.⁴² Ускоро је војвода Радоња умро, далеко од своје куће и племена. У Радоњи су Аустријанци изгубили свог највјернијег пријатеља у Брдима. „Он је био међу првима који су пришли ћесару са другим племенима горњих Брда“, како је казао которски провидур поводом смрти кучког војводе Радоње Петровића.⁴³

Док су Кучи и остала брдска племена полагали велике наде у Аустријанце, Црногорци нијесу показивали много воље да се придруже ћесаровцима, и поред позива са разних страна. Црногорци продужише са четовањем кроз Херцеговину, иако у мањем обиму но раније. Херцеговачки Турци успјели су да се донекле заштите од Црногораца. У љето 1737. Турци су утврђивали Царине и Требиње. Хришћанско становништво у Херцеговини, подвргнуто разним дажбинама, војној обавези и разним насиљима, није имало снага да се одупре Турцима. Многе хришћанске породице из Херцеговине биле су принуђене да се склоне на млетачку територију у Боки. Млечани су примали ове избјеглице и бринули се за њихов смјештај.⁴⁴ Турци, да би спријечили бјекство својих поданика, објавише амнестију свим избјеглица-

³⁹ A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 576. Zara 17 agosto 1737.

⁴⁰ A. S. V. Prov. estraord. à Cattaro f. 681. Budua 17 agosto 1737. Прилог писма војводе Радоње од 13. јула 1737, вјероватно по старом.

⁴¹ Исто, прилог писма Радоње Петровића од 20. јула 1737.

⁴² A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 576. Zara 31 ottobre 1737. Прилог писма војводе Радоње из септембра и писма његовог сина Илије од 16. септембра 1737.

⁴³ A. S. V. Prov. estraord. à Cattaro f. 681. Cattaro 4 novembre 1737.

⁴⁴ Исто, Castelnuovo 22 luglio 1737.

ма и изузимање од војне обавезе, што је за хришћанско становништво у Херцеговини било најбитније. Послије објављивања амнестије, готово све избјеглице у Боки вратише се у Херцеговину.⁴⁵

Иако су Млечани примали политичке емигранте са турске територије, млетачке власти у Котору су настојале да се њихови поданици не мијешају у догађаје изазване ратом. Которски провидур Тревизан узео је таоце од: Грбљана, Мајињана, Побора и Брајића.⁴⁶ Млечани су утицали и на Црногорце да се не придруже Брђанима. У томе су донекле имали успјеха, јер послије побједи Аустријанаца над Турцима, кад је изгледало да се указала повољна прилика за устанак и борбу против Турака, Црногорци су били неодлучни.⁴⁷ Истина, Црногорци нијесу сами хтјели да се прикључе Брђанима и осталим устаницима.

Послије повлачења Аустријанаца из јужне Србије, Црногорци су, за сваки случај, настојали да се приближе Млечанима и били су спремни да упуте једну делегацију у Венецију. Которски провидур Тревизан на лијеп начин је спријечио одлазак ове делегације.⁴⁸

Млечани су избјегавали сваки корак према Црногорцима који би могао дати повода Турцима да оптуже Републику да се мијеша у унутрашње ствари Турске. Став Венеције у овом рату објективно је користио Турцима, јер Република је била против ослободилачке борбе наших народа против Турске, с ослонцем на Аустрију. Такав став Венеције утицао је на слабљење борбенисти народа Црне Горе и брдских племена. Ипак, Црногорци су се борили против Турака и сматрали да се налазе у рату с њима, или, како је владика Сава крајем 1737. казао: „Црногорци су у рату с Турцима и не иду у градове турске.“⁴⁹

Послије протјеривања Аустријанаца Турци лако угушише покрет у Старој Србији и свирепо се обрачунаше са својим поданицима. Међутим, брдска племена и Црногорци остадоше и даље непокорни. Турци су настојали да што прије скрше отпор брдских племена. Крајем 1737. пећки паша Ходаверди Махмудбеговић напао је с војском на Куче, али му они нанијеше тешке губитке на Медуну.⁵⁰ Ускоро је Ходаверди постао скадарски паша.

Почетком 1738. Махмудбеговић поново окупља војску против Куча и Климената. Да би прикрио своје праве планове, скадарски паша је проширио вијести да с војском иде у Босну. Овај пут Ходаверди-паша позвао је у помоћ Црногорце. У писму упућеном сердару Вуку Станишићу, кнезу Нику с Његуша и оста-

⁴⁵ Исто, Castelnuovo 29 luglio 1737.

⁴⁶ Ј. Томић, Споменик 72. с. 20.

⁴⁷ Исто, с. 20.

⁴⁸ A. S. V. Sen. rett. R. 114. 5 novembre 1737 in Pregadi.

⁴⁹ Ј. Миловић, Зборник, с. 115.

⁵⁰ Ј. Томић, О Арнаутима..., с. 59.

лим Цетињанима и Ђеклићима, скадарски паша позива Црногорце да му се придруже против побуњеника. „Ако сте царска раја, дођите код мене у Подгорицу на божју вјеру“, поручује Ходаверди Црногорцима.

Црногорци сазваше неко савјетовање главара да донесу одлуку о захтјеву скадарског паше. Сви главари су били одлучно против давања помоћи Махмудбеговићу за гушење буне брдских племена. Пошто је одговор црногорских главара Ходаверди-паши интересантан и значајан за историју Црне Горе уопште, то га доносимо у преводу с италијанског:

„Од нас, војводе Вукадина Вукотића и сердара попа Вука Станишића и протопопа Ђурашковића и осталих кнезова и цијелог црногорског збора, државе честитога султана. Од вашег господства стигоше нам господска писма и разумјели смо што нам заповиједате. Узвишени пашо, чули сте од ваших старих да ми нијесмо никада прелазили Морачу и никада тамо (на те стране) нијесмо ишли у рат, осим на ове стране према нама. Са горњим Брдима били смо у врло великој омрази, а затим смо ухватили вјеру за три године и тако не можемо сломити вјеру. И молимо узвишено господство да не слуша зле и лајаве људе и не харајте нашу државу. Црна Гора са горњим Брдима била је увијек у припадности вашег оца и дједа и сада је ваша и, ако бог да, да и убудуће буде ваша и наша и честитога султана и под вашом припадношћу да вазда будемо. И да бог сачува вашу припадност и здравље“.⁵²

Као што се види из наведеног писма црногорских главара, Црногорци још у ово доба признају врховну власт султана и позивају се на своје старе привилегије да нијесу обавезни да ратују за рачун Турака ван Црне Горе. Дакле, још у ово доба у Црној Гори је жива представа о црногорској аутономији под турском врховном влашћу. Ова чињеница је значајна због тога што тада у црногорском главарском слоју или једном његовог дијелу није била почела да се формира идеја о вјековној независности Црне Горе.

Млечани су настојали да утичу на Црногорце да се не придружују ниједној страни. У току зиме 1738. Турци фактички нијесу могли предузети никакве мјере против побуњених племена. У самом Скадру владао је велики сукоб између два еснафа. Почетком 1738. дошло је у Скадру до крвавог окршаја између терзија и кожара.⁵³

Чим је дошло прољеће Ходаверди Махмудбеговић напао је по други пут Куче и Клименте, али и овај пут без успјеха. Паша

⁵² A. S. V. Prov. estraord. à Cattaro f. 681. Castelnuovo ultimo genaro 1738.

⁵³ Исто, Cattaro 3 febrero 1738. Прилози писама Ходаверди-паше и одговора црногорских главара без датума.

⁵⁴ A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 576. Zara 31 genaro 1738.

је оставио велики плијен у рукама побуњеника. У исто вријеме Ходаверди је смијењен и на његово мјесто постављен други паша, који је већ био стигао у Подгорицу.

Кучи и Клименти, притијешњени животним невољама у борби против Турака, ријешили су да упуте посланике цару. Црногорци су савјетовали Брђане да не шаљу емисаре.⁵⁴ Али, и поред савјета Црногораца, Кучи и Клименти упутише једну личност у Беч с налогом да у новој кампањи тражи помоћ од цара, како би могли узети активнијег учешћа у борби против Турака.⁵⁵ Послије другог неуспјеха против Брђана, скадарски паша, у току 1738, није више предузимао никакву акцију против њих.

Првих мјесеци 1738. ни Црногорци нијесу показивали готово никакву активност. Али са прољећем оживјеше црногорска четовања кроз Херцеговину. Турска војска у Босни и Херцеговини налазила се у тешком положају. Није било довољно ни ратне опреме ни провијанта. Турци су били принуђени да дјелимично снабдијевају своје трупе у Босни из Грчке и Цариграда преко Дубровника. Крајем марта 1738. у дубровачку луку су пристале четири тартане под француском заставом, натоварене брашном за потребе Турака у Босни. Бродови су допловили из Мореје, гдје се, према обавјештењу Млечана, спрело 16—18 бродова с истим товаром. Очекивало се да се из Цариграда упуте бродови с ратном опремом за Босну, исто преко Дубровника.⁵⁶

У таквим условима у Босни, црногорска четовања кроз Херцеговину још више су погоршала ионако лош положај Турака. Почетком маја 1738. један одред Црногораца упао је у Херцеговину и према Корјенићу и Вилусима заплијенио разну робу од вриједности.⁵⁷ Ускоро послије овога Црногорци протјераше турске пандуре из метериза на Грахову и Вилусима и заузеле их.⁵⁸

Турци у Херцеговини, да би се заштитили од Црногораца, тражили су сарадњу од Дубровчана који су држали страже у Конавлима да откривају црногорске чете. Дубровачки Сенат је, крајем маја 1738, наредио своје изасланику у Конавлима да сарађује с турским командантима у Зупцима и да их редовно обавјештава о покретима Црногораца.⁵⁹

Турци, и поред свих мјера предострожности, нијесу могли спријечити црногорске упаде у Херцеговину. Овај пут оскудица је више него ранијих година приморавала Црногорце да четују кроз Херцеговину. Млечанима је било познато да су Црногорци били оскудни у житу и стоци, која је страдала у току зиме. За-

⁵⁴ A. S. V. Prov. estraord. à Cattaro f. 681. Castelnovo 2 aprile 1738.

⁵⁵ A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 576. Zara li 22 aprile 1737.

⁵⁶ A. S. V. Prov. estraord. à Cattaro f. 681. Castelnovo 2 aprile 1738.

⁵⁷ Исто, Castelnovo 15 maggio 1738.

⁵⁸ Државни архив Дубровник (—ДАД). Препис 18 186. 5 Marzine li 28 maggio 1738.

⁵⁹ Исто, Ragusa li 28 maggio 1738.

то је Млечанима изгледало природно што Црногорци упадају у Херцеговину и очекивали су да ће поновити своје нападе.⁶⁰

Млечани нијесу поклањали особиту пажњу црногорским четовањима, само су страховали да се Црногорцима не придруже њихови поданици. Ово што је Млечане највише интересовало у вези с Црногорцима, јесте да не успоставе везу с Аустријанцима. До тога није дошло, иако су Дубровчани тобоже из млетачких извора сазнали да су Црногорци примили писмо од цара.⁶¹ У млетачким документима нема потврде оваквој вијести. Црногорци нијесу били много заинтересовани за успостављање веза с Аустријанцима. Они су водили рат против Турака за свој грош.

Почетком августа 1738. Црногорци у великом броју нападаше Крушевице и Мокрине у Херцеговини, гдје заллијенише око 1.500 грла стоке. Сељани ових села организоваше потјеру, преотеше стоку и у сукобу убише шест Црногораца.⁶² Ипак, Црногорци одведоше у ропство неколико људи. Поводом овога напада Црногораца, требињски капетан Осман-ага предложио је которском провидуру да предузму заједничке мјере за чување граница од црногорских упада.⁶³

Средином октобра 1738. око 1.500 Црногораца упало је у Херцеговину, али пошто се нијесу могли сложити на који крај да ударе, вратише се назад.⁶⁴ Тако је ова велика планирана акција Црногораца пропала. До краја 1738. у млетачким изворима није забиљежен ниједан случај напада Црногораца на Херцеговину, што не значи да црногорских упада није било. Млечани су били само забринуте да се Црногорци политички не вежу за Аустрију или Русију. Генерални провидур Данијел Долфин писао је, крајем 1738, своме наследику: „Увијек је бојати се да, у садашњем ратном метежу, они (Црногорци) не узму учешће на страни неке хришћанске силе“, што би Турцима дало повод да се жале на Венецију.⁶⁵

Црногорска четовања погађала су и млетачку трговину на Јадрану. Послије забране извоза из Босне и Херцеговине, Млечани предузеше кораке у Цариграду да се и њима, као Дубровчанима, дозволи извоз из турских крајева. Напокон, баило је добио ферман од Порте да трговина из Херцеговине долази у Рيسان и Херцег-Нови. Сенат је одмах о овоме обавијестио которског провидура.⁶⁶

Ускоро је босански паша забранио извоз свих намирница из свог пашалука, па чак и у Дубровник. У октобру 1738. дубровачки месари гонили су стоку за градску кланицу, али Турци

⁶⁰ Ј. Томић, Споменик 72, с. 21.

⁶¹ ДАД, Препис. 18. 186. 5. *Marzine giugno 1738.*

⁶² Исто, *Canali 7 agosto 1738.*

⁶³ ДАК. ПУА. књ. 57. Писмо требињског капетана без датума.

⁶⁴ ДАД, Препис. 18. 186. 5. *Canali 18 ottobre 1738.*

⁶⁵ Ј. Томић, Споменик 72, с. 22—23.

⁶⁶ A. S. V. Sen. rett. R. 115. 2 agosto 1738 in *Pregadi.*

из Зубаца заплијенише сву стоку.⁶⁷ Забрана извоза тешко је погодила становништво Боке, које је оскудијевало у намирницама, јер је босански везир забранио „сваку трговину копном“, како каже которски провидур.⁶⁸

Турци су планирали да 1739. угуше побуну Брђана и приморају Црногорце на послушност. Већ крајем 1738. окупљала се војска у Херцеговини и претпостављало се да може напасти Црногорце.⁶⁹

На другој страни, скадарски паша започео је с обимним припремама против Куча и Климената, иако се вјеровало да се може окренути против Црне Горе. У нападу на брдска племена требало је да узму учешћа трупе из Србије и босанска војска под командом Ибрахим-паше из Требиња.

Намјере Турака изгледале су сигурне. Скадарски паша обратио се једним писмом которском провидуру са захтјевом да не дозволи Кучима и Климентима да се склоне на млетачку територију. Провидуру је овај захтјев изгледао мало чудан, с обзиром на удаљеност ова два племена од млетачке територије. Паша је намјеравао да обнови тврђаву Медун, у коју би смјестио посаду. Кучи и Клименти су били ријешени да се бране до последњег човјека. Кучи су имали два топа, која су прошле године заплијенили у борби с Турцима. И поред свих планова и припрема, Турци су били вољни да опросте Кучима и Климентима, само да избјегну оружани сукоб.⁷⁰

У току цијеле зиме 1739. скадарски паша се припремао за обрачун са Кучима и Климентима. Вјероватно су то биле више пријетње него стварне припреме. Ускоро је скадарски паша убијен, а на његово мјесто је постављен Асан-паша из Баковице.⁷¹ Нови скадарски паша продужио је рад свога претходника, али није ништа конкретно предузео да покори побуњена племена. Како је Асан-паша ускоро смијењен, то је привремено обустављен план напада на Куче и Клименте.

Док су скадарске паше кројиле планове да угуше побуну брдских племена, дотле су Црногорци четовали кроз Херцеговину, наносећи неприлике и штете Турцима. Турски команданти у Босни и Херцеговини, па и сам везир, били су обавијештени да се Црногорци склањају на млетачку територију, што није било тачно. Босански везир Али-паша тражио је објашњење од которског провидура поводом прича да се Црногорци склањају на млетачку територију. Везир је упутио писмо преко скадарског паше Сулејмана, који уз писмо Али-паше упути у Котор и сво-

⁶⁷ ДАК. ПУА. књ. 57. Ragusa 21 novembre 1738. Из писма Дубровчана которском провидуру.

⁶⁸ A. S. V. Prov. estraord. à Cattaro f. 681. Cattaro 26 novembre 1738.

⁶⁹ Исто.

⁷⁰ A. S. V. Prov. estraord. à Cattaro f. 681. Cattaro 8 genaro 1739.

⁷¹ Исто, Cattaro dalle riserve della carica 2 maggio 1739.

је. Сулејман је само тражио од провидура да му упути једног човјека на разговор. Босански везир пише провидуру: „Планински народ Црне Горе, који се налази у границама скадарског санџака, заједно с другим одметницима, проузроковао је и нанио тешке штете како муслиманском становништву тако и путницима.“ Пошто је обавијештен да се одметници склањају на млетачку територију, то везир захтијева од провидура да убудуће не даје уточиште побуњеницима.⁷²

Ово је била неоснована турска оптужба, јер Млечани нијесу давали уточиште на својој територији побуњеним турским поданицима. Напротив, Млечани су жељели мир на својим границама и стишавали су турске поданике. Истина, Млечани својим ставом нијесу одбијали побуњене турске поданике од себе. Ако их нијесу помагали, Млечани су настојали да им се прикажу као пријатељи. Кучи и Клименти надали су се чак помоћи од Млечана.

Почетком августа 1739. Кучи и Клименти упутише једну делегацију у Котор, састављену од шест главара, на челу с Иваном Прелевим. Делегати су носили писмену представку генералном провидуру Марину Кавалију. У том документу се истиче традиционална сарадња Куча и Климената с Венецијом и изражава вјерност Републици. Даље се наводи: „Ево већ двије године како смо у непријатељству с Турцима. Нападају нас, али, хвала богу, нијесу задобили никакву корист. Држе нас далеко од тврђава и не дозвољавају нам снабдијевање житом и тако хоће да нас уморе глађу. Узвишени господине, ако из велике нужде будемо принуђени (да бјезимо), молимо да нас примите у вашу државу и да можемо доћи до хиљаду кућа.“⁷³

Осим тога, брдски главари покренуше код которског провидура и питање продужења плата, које су одавно биле укинуте. Провидур Кверини с пажњом је примио брдске делегате и обдарио војводу Ивана и његовог синовца, а осталим главарима је платио издржавање за вријеме њиховог боравка у Котору.⁷⁴

На ову молбу Брђана генерални провидур Кавали је одговорио да су плате брдским главарима укинуте, јер више за Венецију није корисно да их даје. Што се тиче захтјева Брђана да им даде азил, Кавали одговара: „Не можемо вам сада дати прецизан одговор и одлуку.“⁷⁵ Брдска делегација се вратила кућама без икаквог успјеха. Млечани нијесу могли нити хтјели да се

⁷² A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 588. Zara 10 luglio 1739. Прилози писама скадарског паше без датума и мјеста и босанског везира из Травника без датума.

⁷³ A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 579. Zara 1 settembre 1739. Прилог писма Брђана: Dalli Monti di confratelli li 20 luglio 1739. На писму је било шест печата; J. Томић, Споменик 72, с. 24.

⁷⁴ A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 579. Zara 1 settembre 1739. Прилог, adi 10 agosto 1739. Cattaro.

⁷⁵ Исто, Zara 1 settembre 1739. Прилог писма од 1. септембра.

ангажују у једној ствари од које би могли доживјети само непријатности.

За Куче се још посебно заузимао код Млечана њихов војвода Илија Радоњин, који је неколико пута писао Николи Болици. У посљедњем писму, с краја јула 1739, војвода Илија каже: „Затим, како вам писах двије књиге и ни на једну ми не одговористе; можда сте нас заборавили. Сваки дан се боримо и проливамо крв за нашу вјеру и нашу цркву.“ На крају војвода изражава жељу да се склони на млетачку територију.⁷⁶

У току љета 1739. Турци нијесу могли предузети никакве мјере против Куча. У августу 1739. у Скадру је избила велика побуна против Сулејман-паше који се једва опасео, али је и даље остао на власти.⁷⁷

Тих истих дана када је брдска делегација боравила у Котору, и црногорски главари покренуше питање својих плата код Млечана. Неки Црногорци су јавно у Котору говорили да ако не примте плате, доћи ће до самих градских зидина, похватати млетачке поданике и продати их Турцима, да би тим путем надокнадили губитак плата.⁷⁸ Млечани нијесу много давали на ове пријетње Црногораца, јер су знали да то не смију урадити.

Такође и владика Сава се обратио генералном провидуру поводом неких пограничних сукоба и других питања. Владика се на првом мјесту заузео код провидура Кавалија да се један дио Побора пресели негде у Далмацију, „пошто овдје због крајње биједи не могу живјети, јер умиру од глади, у противном биће принуђени, ако их не примите, да се иселе у Раминго“(!). Пошто генерални провидур није испунио ову владичину молбу, Сава је стао да убјеђује Поборе да се нигдје не селе.⁷⁹

Сусједи Побора, Мајињани, налазили су се у великом сукобу с Паштровићима. Иако су се обје општине налазиле под млетачком влашћу, и то је била унутрашња ствар Венеције, Црногорци устадоше у одбрану Мајињана. Поп Андрија Ђурашковић, у име ријечке нахије и Зете, обратио се паштровским судијама и збору. Поп изражава жаљење због толиких мртвих глава између Мајињана и Паштровића и моли паштровски збор да не иду на Мајине да их харају, „јер ви сте тринаест племена (comuni), а Мајињани само једно, али они су наша браћа Црногорци, иако се налазе у принциповим границама.“⁸⁰ Као што видимо, без обзира на границе, Црногорци су Мајињане, Поборе и

⁷⁶ ДАК. ПУА. књ. 58. 28 luglio 1739.

⁷⁷ A. S. V. Prov. estraord. f. 681. Cattaro 12 marzo 1740.

⁷⁸ J. Томић, Споменик 72, с. 24.

⁷⁹ A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 579. Zara 10 settembre 1739. Прилог владичиног писма. All'i 10 luglio 1739. s. v. alla latina li 21 1739 i Zara 5 settembre 1739.

⁸⁰ Исто, Zara 1 settembre 1739. Прилог писма протопопа Ђурашковића без датума.

Брајиће, и у ово доба и касније, сматрали својом браћом, што није био случај с Паштровићима.

Рат на Балкану ближио се крају. Послије низа војних неуспјеха, Аустријанци су били принуђени да 1. септембра 1739. склопе мир с Турском у Београду. По овом мировном уговору, Аустријанци су изгубили све што су Пожаревачким миром добили у Србији. Крај рата значио је и крај нада оног дијела нашег народа који је на позив Аустрије устао у борбу против Турске.

Сада су Турци могли лакше докрајчити отпор побуњених брдских и црногорских племена. На Порти је било ријешено да се прво обрачунају с Црногорцима. Велики везир је лично на томе инсистирао, Турци су тражили од Млечана да не примају Црногорце у случају њиховог бјекства на турску територију.⁸¹

Пред опасношћу од турског напада, Црногорци су били спремни да се нагоде с Турцима. Неки црногорски кнезови обратиле се писмом капетану Никшића. О томе је одмах извијести Млечане њихов повјереник, сердар Никола Кецојевић. Сердар пише которском провидуру: „Авизајемо ваше преузвишење, били су писали кнезови од Црне Горе капетану никшиском Ибраим паши на Требиње, да су они царева раја, као и остала права раја царева, и да ће примити тећер и давати главнине и да ће дати таоце у град Никшиће и да им пише вјерну књигу од паше босанског.“

Поводом овог предлога Црногораца никшићки капетан Ибрахим обрати се босанском везиру, од којег је „дошла књига и дава им вјеру, ако ће дати у таоство тридесет људи с главе и примити тећер, које људи познаје капетан никшићки да заповиједају Црном Гором, да прије све доспију, него се дигне војска, ако ли тако нећете, него се прије дигнем с војском, чекајте ме како гођ знате.“⁸²

Ови услови босанског везира били су неприхватљиви за Црногорце, поготово захтјев да приме Турке на своју територију. Настојање Црногораца да се споразумију с Турцима није успјело и непријатељство је продужено. Крајем новембра 1739. проносиле су се вијести да ће Турци ударити на Црну Гору и Куче.⁸³ До напада није дошло због приближавања зиме.

У току цијеле зиме Турци су се у Босни и Албанији помало припремали за напад на брдска и црногорска племена. Босански везир Али-паша постављен је за сераскера турске војске. Код њега је био на савјетовању скадарски паша Сулејман. По повратку, Сулејман-паша упути писма которском провидуру Кверинију и генералном провидуру Кавалију. И овој пут паша

⁸¹ Исто, Zara 1 settembre 1739. Прилог писма которског провидура од 3. октобра.

⁸² ДАК. ПУА. књ. 58. Из Мојдежа на 30. октобра 1739.

⁸³ Исто, из Мојдежа на 26. новембра 1739.

тражи од Млечана да упуте у Скадар једног изасланика, с којим би разговарао о неким питањима из млетачко-турских односа.⁸⁴

На ово тражење скадарског паше генерални провидур Кавали је одлучио да которски провидур упуту у Скадар пуковника Бубића. Млечани су избјегавали додир с Турцима на вишем нивоу. Скадарски паша нарочито је инсистирао да се споразумије с Млечанима, поводом предстојеће војне акције против Црногораца и Брђана.

Млетачке власти у Котору нашле су се у неугодном положају, бојећи се неког заплета или непожељног догађаја на својим границама. У самој Боки народ се налазио у крајњој биједи. Становништво: Грбља, Рисна, Ластве и неких села у околини Херцег-Новог умирало је од глади и хранило се коријењем и травом. Жита из Албаније било је доведено само за три месеца. Цијене жита биле су необично високе и практично неприступачне народу. Которски провидур Кверини наредио је свим власницима бродова који су се налазили у Боки да се хитно упуте у Албанију по жито.⁸⁵

У таквим околностима у Боки, турски напад на Црну Гору компликовао би једно нездраво стање. Турци у Босни и Албанији окупљали су војску против Црногораца и Брђана. Млетачки повјереник Никола Кецојевић писао је которском провидуру, крајем фебруара 1740: „Ако ли доспије с Мошковијом мир, обрнуће сва сила турска на Црну Гору и на Куче.“⁸⁶ Причало се да ће три паше с великом војском напасти Црногорце и Брђане да би се осветили за прошлогодишњи неуспјех скадарског паше против Брђана.⁸⁷ Турци нападоше само брдска племена.

Сулејман-паша започео је операције против Куча и Климената у априлу 1740. Ова племена, препуштена сама себи и деморалисана, нијесу се могла успјешније борити против надмоћнијег непријатеља. Скадарски паша је сасјекао око 40 угледних Климената и Куча, а њихову имовину опљачкао и куће попалио. Око 400 људи је ухваћено и засуђњено у Скадру. Послије овог пораза Кучи и Клименти понудише таоце и изјавише спремност „да напусте Брда и да се предају на потпуно располагање султана и да буду насељени гдје му се свиђа.“⁸⁸ Ово је била потпуна капитулација брдских племена. Послије предаје талаца Брђани су добили дозволу да могу слободно трговати с албанским градовима.⁸⁹

⁸⁴ A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 580. Zara 26 marzo 1740. Прилог писма Сулејман-паше генералном провидуру и Prov. estraord. à Cattaro f. 681. Cattaro 12 marzo 1740. Прилог писма Сулејман-паше которском провидуру од 30. јануара.

⁸⁵ A. S. V. Prov. estraord. à Cattaro f. 681. Cattaro 16 febrero 1740.

⁸⁶ ДАК. ПУА. књ. 58. Из Мојдежа на 25. фебруара 1740.

⁸⁷ A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 580. Cattaro 10 aprile 1740.

⁸⁸ A. S. V. Prov. estraord. à Cattaro f. 681. Cattaro 10 maggio 1740.

⁸⁹ A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 580. Spalato 14 maggio 1740.

Ускоро је у Скадру умро Сулејман-паша. Вјеровало се да је био заражен од 300 сужања из: Куча, Климената и Шестина, које је држао затворене у једном простору изнад којег се налазила његова соба.⁹⁰

Пораз Брђана знатно је утицао на држање Црногораца који су се показивали вољни да предаду данак да би избјегли турски напад. Али баш тада смијењен је босански паша, што је довело до одлагања турског напада на Црну Гору.⁹¹ И Турци су били спремни да се споразумију са Црногорцима и приме данак од њих. Средином августа 1740. требињски паша, по наређењу босанског везира, дошао је у Гацко да ту сачека црногорске главаре који имају да му предаду харач; у противном напашће их свим снагама.⁹² Изгледа да су се Црногорци нагодили с Турцима, јер до краја 1740. у млетачким документима нема помена о турским припремама против Црне Горе.

У току 1740. године било је много мање црногорских четовања кроз Херцеговину, док је Бока неколико пута страдала од Црногораца. Крајем новембра права црногорска војска од 1.200 људи напада село Убле код Рисна. Црногорци опљачкаше готово све куће и заплијенише 3.160 грла крупне и ситне стоке. У сукобу Црногорци смртно ранише седам лица, међу којима је била и једна жена.⁹³

Црногорска четовања кроз Херцеговину, коју су Црногорци добрим дијелом опустошили, приморала је Турке да развишљају о предузимању енергичних мјера против њих. Већ почетком 1741. проијеле су се вијести да ће Турци с великом војском напасти Црну Гору. Босански паша носио се озбиљно мишљу да нападне Црну Гору и савјетовао се са својим потчињенима. Требињски паша, са свим херцеговачким капетанима и агама, био је код босанског везира на савјетовању. Турци су од Млечана захтијевали да не продају Црногорцима прах и олово. Сами Црногорци су већ знали да праве прах, а олово су могли набавити и изван Боке Которске.⁹⁴

Вијести о турским намјерама заинтересоваше Млечане. Которски провидур упути једну уходу у Херцеговину да се обавијести о турским плановима против Црне Горе. Повјереник је сазнао да је босански везир позвао на савјетовање све турске команданте из Босне и Херцеговине и да су Турци чврсто ријешени да нападну Црну Гору. Кроз Херцеговину се причало да ће у нападу на Црну Гору узети учешће војска из Албаније, Херцеговине и Босне, под командом босанског везира. Чак је било

⁹⁰ Исто, Spalato 3 giugno 1740.

⁹¹ Из документа под бр. 89.

⁹² A. S. V. Prov. estraord. à Cattaro f. 681. Cattaro 25 agosto 1740.

⁹³ Исто, Castelnuovo 3 dicembre 1740.

⁹⁴ Исто, Cattaro 12 genaro 1741.

предвиђено да Турци окупирају Цетиње, Његуше и Чево.⁹⁵ Дакле, све је било предвиђено за напад на Црну Гору.

Међутим, на савјетовању код босанског везира донијета је одлука да се за сада не напада Црна Гора, него да се напад одложи „за погодније вријеме“ и да се упути арч на Порту. Мјесто напада на Црну Гору, савјет турских команданата босанског пашалука ријешило је да се постави стража од 225 људи на свим истуренијим мјестима према Црној Гори. За издржавање ове страже везир ће одвајати од својих прихода 550 турских реала мјесечно.

Требињски паша, одмах по повратку у Требиње, упутио је једног агу которском провидуру Кверинију да га извијести о одлуци Савјета турских команданата. Млечани су били мало разочарани одлагањем турског напада на Црну Гору, јер и они су се преко баила заузимали на Порти да Турци казне Црногорце. На Црногорце је била општа повика са свих страна. Црногорска четовања погађала су не само Турке у Херцеговини него и њихове поданике католичке вјероисповијести, „којима нијесу поштеђивали ни робу ни животе.“⁹⁶ Овај пут, Црногорци су били поштеђени од турских ванредних мјера. Није познато зашто су Турци одложили своју казнену експедицију против Црне Горе.

Рат се завршио, а непријатељство између Турака и Црногораца и даље се продужило. Рат Русије и Аустрије против Турске није директно утицао на борбу народа Црне Горе. Црногорци нијесу устали против Турака на позив Аустрије или Русије, нити су са овим хришћанским силама у току рата одржавали политичке везе. Црногорци су ратовање Русије и Аустрије користили као погодну околност да појачају своје упаде у Херцеговину. Они су и прије рата били у непријатељству са Турцима, а последице рата остали су и даље турски непријатељи.

Међутим, брдска племена, Кучи и Клименти, своју борбу против Турака везују за ратовање Аустрије, са којом успостављају политичке везе. Неуспјехом Аустрије на фронту у Србији била је запечаћена судбина ослободилачке борбе брдских племена против Турака. Кучи и Клименти одупирали су се Турцима до посљедњег даха, али су напокон подлегли уз тешке жртве.

Црногорско четовање кроз Херцеговину и борба брдских племена је у основи ослободилачка борба народа Црне Горе и Брда против Турака. Ниуколико не мијења ствар што су црногорска четовања погађала хришћанско становништво у Херцеговини и млетачку и дубровачку територију. Та борба је израз племенског живота народа Црне Горе. Црногорци се у овом периоду своје историје нијесу могли друкчије офанзивно борити против Турака него на герилски начин. За Турке, Црногорци су били обични пљачкаши и разбојници. Истина, они су их убијали и

⁹⁵ Исто, Cattaro 18 genaro 1741. и прилог Castelnuovo li 17 genaro 1741.

⁹⁶ Исто, Cattaro 17 febraro 1741.

пљачкали. То је била борба против националног непријатеља и друкчије се није могло с њим поступати. Али та борба није увијек вођена из такозваних „националних“ мотива. Више пута биједа је приморавала Црногорце да с пушком у руци нађу средстава за живот.

Црногорци су чеговањем кроз Херцеговину нанијели Турцима знатне губитке, нарочито у комори за снабдијевање војске. По претјеривању Турака, како каже један савремени извор, Турци су од Црногораца „претрпијели више штете у провијанту за војску, него од самих Аустријанаца.“⁸⁷ То је био велики резултат ослободилачке борбе народа Црне Горе у овом рату.

Résumé de l' article de Gligor Stanojević:

TRIBUS MONTÉNÉGRINES ET DES BRDA PENDANT LA GUERRE AUSTRO-RUSSE CONTRE LA TURQUIE (1735—1739)

Se basant sur les documents non publiés des Archives d' État à Venise ainsi qu'à des Archivés à Kotor et à Dubrovnik, l' auteur aborda l' étude de cet événement bref et important de l' histoire du Monténégro.

En toute guere des États chrétiens contre la Turquie au XVIIIe siècle, les tribus monténégrines et des Brda s' engagent activement en lutte contre les Turcs. Par conséquent dans cette guerre russo-autrichienne contre la Turquie les Monténégrins et les habitants des Brda se soulevèrent aussi contre les Turcs. Les tribus des Brda établissent des relations politiques avec l' Autriche et à son appel elles se soulèvent contre les Turcs, tandis que les Monténégrins combattent seuls contre eux.

Avant l' éclat de guerre russo-turque en automne 1735 les Monténégrins se trouvaient en hostilité avec les Turcs. Par leur combat de guerilla avant la guerre, et surtout au cours de la guerre, les Monténégrins ont causé de grandes pertes aux Turcs en Herzégovine. De même les Monténégrins attaquaient le territoire vénitien et ragusain. Au cours de toute la guerre les Turcs ont dû engager d' importantes forces pour la défense contre les Monténégrins. Au moyen de guerilla à travers l' Herzégovine les Monténégrins causèrent aux Turcs de grandes pertes, surtout au convoi de ravitaillement de l' armée.

Durant cette guerre les tribus monténégrines et des Brda s' efforçaient d' obtenir le secours de Venise en lutte contre les Turcs. La République, comme État neutre, n' a pas pu prêter secours aux Monténégrins et aux habitants des Brda.

Après la fin de cette guerre les Turcs ont cruellement étouffé le soulèvement des tribus des Brda, tandis que les Monténégrins étaient épargnés des mesures turques extraordinaires ayant promis d' être loyaux et de payer de lourdes charges fiscales.

⁸⁷ J. Томић, Споменик 72, с. 25—26.